

школі на тестах і підготовці до ДПА і ЗНО. Такий підхід до навчання заважає вчителеві працювати над розвитком критичного мислення учнів, потребує акцентувати на змісті (причому деталізованому), який учням треба запам'ятати. Лише коли вчитель може перенести акцент на сам процес навчання, учні отримують свободу та відповідальність за опанування змістом, аналізують джерела й оперують інформацією, розв'язуючи проблеми.

Наступним викликом є підготовка вчителів, оскільки навіть досвідчені вчителі не навчені технології розвитку критичного мислення. Загальних знань дидактики чи методики навчання в цьому випадку недостатньо. Ця проблема поглиблюється й браком відповідної методичної інформації. Адже сьогодні, незважаючи на стрімке зростання кількості публікацій (переважно в Інтернет ресурсах) та різноманітних вебінарів та відеоінструкцій на цю тему, вчителям не вистачає конкретних рекомендацій щодо побудови уроку/системи уроків із того чи іншого предмета.

Дослідження свідчать також, що в багатьох педагогів є власні стійкі уявлення про те, яким є зміст навчання та як його викладати, що перешкоджає їхній здатності подивитись на навчальний матеріал по-новому, критично осмислити його і запропонувати учням зробити так само. Перешкодами є й необхідність вчителеві бути відкритим до різноманіття думок чи учнівських дискусій, до самостійних висновків і міркувань дітей. Іноді навіть учні старшої школи, яких роками навчали в традиційно авторитарній системі цінностей, важко сприймають новий стиль навчання й вимоги думати самостійно.

Нарешті, багато вчителів стикаються з обмеженнями в часі, коли мова йде про «проходження програми». Коли вчителі зосереджуються на жорсткому додержанні деяких досі перевантажених навчальних програм, лекції та тестування стають основними методами стандартної практики навчання. І це зрозуміло, оскільки лекція завжди потребує менше часу, ніж активне самостійне опанування учнями змістом навчання. Менше часу потребує й написання учнями тесту в порівнянні з формувальним оцінюванням (formative assessment). Однак чимало досліджень засвідчують, що лекція не є самим ефективним методом навчання, а об'єктивні тести не є найбільш ефективною формою оцінювання.

ПІДРУЧНИК ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Гупан Н. М., д-р пед. наук

Аналіз джерел із питань розвитку критичного мислення засвідчує існування численних визначень цього поняття, узагальнення яких дає змогу розглядати його як цілеспрямоване, активне, дисципліноване (організоване) самостійне

мислення, що допомагає людині ефективно розв'язувати проблеми й ухвалювати обґрунтовані рішення.

Якщо сучасний шкільний підручник — це комплексна модель освітнього процесу, яка відображає його цілі, принципи, зміст, технологію, стає очевидним, що перетворення підручника на засіб розвитку критичного мислення учнів потребує відповідних змін у його розробленні. При цьому підручник має не лише відображати визначену модель освітнього процесу, а й проектувати реалізацію необхідної технології.

Проведені дослідження й досвід розроблення шкільних підручників з історії дають змогу стверджувати, що педагогічна модель, яка забезпечує навчання учнів критичного мислення і має бути покладена в основу проектування відповідного підручника — це неупереджене самостійне дослідження учнями об'єкта або проблеми. Процес починається з колективного оцінювання того, що школярі вже про це знають, та чого їм належить навчитись. Потім слід перейти до вільного виявлення ними фактів й розгляду варіантів розв'язання проблем, що досліджуються, і нарешті — до заснованого на фактах осмислення. Згодом набута інформація порівнюється з тими знаннями, уявленнями, ставленнями, які існували в учнів раніше, виробляється основа для власних суджень і подальшої роботи.

Такий підхід потребує змін у змісті й методичному апараті підручника, орієнтованого на розвиток мислення учнів, зокрема:

- викладу навчального матеріалу таким чином, щоб дати учням простір для аналізу, порівняння різних поглядів, позицій, підходів, різних джерел інформації, для синтезу власної позиції, оцінки як історичних подій, явищ, процесів, так і результатів власного навчання;
- постановка різних типів запитань не лише для запам'ятовування матеріалу, а й застосування, аналізу та оцінювання. Запитання є засобом стимулювання різних видів мислення на різних рівнях складності;
- включення в методичний апарат спеціальних завдань на формування й застосування мисленневих операцій, які засновані на так званих стратегіях технології «Розвиток критичного мислення через читання та письмо», як наприклад, «Бортовий журнал», таблиця «Знаємо — Хочемо дізнатися — Дізналися», «кластер», «метод опорних слів», «порівняльна таблиця», «читання з маркуванням тексту», різні види дискусій та обговорень в парах і малих групах тощо;
- врахування в методичному апараті підручника трьохетапної структури уроку через побудову системи пізнавальних завдань і спеціальний порядок їх розташування у підручнику;
- включення в методичний апарат спеціальних завдань, що дають змогу вчителю запровадити формувальне оцінювання, самооцінювання та взаємооцінювання учнів.